

ouders, broer en vier zussen uit Middelburg naar Leiden, omdat senior, die hervormd predikant was, een beroep naar de Sleutelstad had aangenomen. Over de kinderjaren in de Zeeuwse hoofdstad wordt gezwegen. Toch dient die tijd hier gememoreerd te worden, omdat Kuyper daar als tienjarige in oktober 1848 reeds een bekeringservaring had, die hij destijds aldus vastlegde: 'dat ik mij bekeerde en een vast besluit nam het kwade te vlieden en het goede [na] te streven'.¹⁰

De verhuizing naar Leiden moet voor Bram een grote verandering hebben betekend. Het kind, dat voor zover valt na te gaan in Middelburg weinig of geen speelmakkers had, kreeg voor het eerst vrienden. Dit was mede een gevolg van het feit dat hij nu naar het gymnasium ging. Tot dan toe had Bram alleen onderwijs genoten van zijn ouders. Toch kwam hij ook in Leiden niet los van hen. Nog veertien jaren zou hij met zijn ouders en zussen samenwonen, totdat hij eindelijk als 25-jarige theologiae doctor naar zijn eerste gemeente Beesd toog.

In de *Confidentie* rept Kuyper met geen woord over dit langdurig verblijf onder het ouderlijk dak. Hij vermeldt slechts wat hij daar als predikantszoon van het kerkelijk leven meemaakte. 'Het was te Leiden, onder het toenmalig liberaal régime, een allerjammerlijkste toestand, en de leugen, de onwaarachtigheid, de ongeestelijke sleur die aan het hartebloed van geheel ons Kerkgenootschap teert, deed zich vooral in de oude Academiestad op een deerniswaardige wijze voor. Met name de destijds gevoerde haspelarijen over het Huiszittenhuis en de Gemeente-commissie toonden zonneklaar, dat noch ter eenre noch ter anderer zijde ook maar van verre een hooger beginsel, een edeler geestelijk belang in het spel was. De kerk was er geen kerk. De geest heerschte er niet.' Die situatie was er volgens hem debet aan dat hij zijn belijdenis steeds maar uitstelde, tot 'den uitersten termijn' dat hij vanwege het proponentsexamen wel moest. Ze was ook mede oorzaak van het feit dat hij aan de universiteit openstond voor 'de machten der negatie die mij ... mijn overgeleverd geloof ontstalen. Het had geen diepte van wortel geschoten in mijn onbekeerd, zichzelfzoekend gemoed, en moest dus wel verdorren toen het aan de verzengende hitte van den twijfelgeest werd blootgesteld'. Niet dat Bram als student 'ooit tot positivisme of ongodisterij verviel, maar van den ouden schat behield ik niets!'¹¹

Leidse haspelarijen

De Leidse 'haspelarijen', die zich van 1845 tot het eind van de jaren zestig voortsleepten, waren inderdaad zeer onverkwikkelijk; ze genoten mede daardoor destijds landelijke bekendheid. Eerst was er het

10. Over de Middelburgse periode en de komst naar Leiden: J. Vree, "Ik Abraham Kuyper J.Fzoon": een kind in Middelburg (1841-1849)', in: J. van Gelderen, A. van 't Riet, F. Rozemond (ed.), *Cruut-hof. Opstellen voor Kees de Kruijter*, Kampen 2001, 108-118. De binnenzijde van het document uit 1848 is ook afgebeeld in J. de Bruijn (ed.), *Abraham Kuyper in leven en werk in beeld*, Amsterdam 1987, 12.

11. *Confidentie*, 35.